

4. Тітова К. В., Савінов В. В. Екзистенційні страхи особистості під час пандемії COVID-19. *Горизонти посттравматичного особистісного життєтворення* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Горизонти посттравматичного особистісного життєтворення», м. Київ [електронний документ] / ред. кол. : Т. М. Титаренко (голов. ред.) та ін. К. : ІСПП НАПН України, 2020. С.23-27.

Лавріненко В. А.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна*

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ СМИСЛІВ ЯК ФАКТОР КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ НАРКОТИЧНО ЗАЛЕЖНИХ. ОБґРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ ТРЕНІНГУ

Актуальність даної проблеми зумовлюється суттєвим зростанням останніми роками у нашій країні кількості людей, які вживають наркотики. Вживання наркотиків суттєво впливає на психологічне здоров'я людини (спричиняє психологічну дезадаптацію, втрату сенсу життя, відчуття покинутості і безпорадності, прояви антисоціальної поведінки, переважання адиктивних форм поведінки у людини, її зорієнтованість на постійне отримання задоволення та ін.). Практична робота психолога зі смисловою сферою особистості наркозалежних набуває особливого значення, якщо розглядати смисл як вищу інтегративну основу особистості, що визначає специфіку її свідомості та поведінки, цілепокладання та стиль життя.

Вирішення поставленої проблеми вимагає визначення психологічних особливостей смислів особистості як осередку її життєвої активності. Проблему смислів та життєвих орієнтацій досліджували К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, Б.С. Братусь, К.В. Карпинський, В.А. Лавріненко, Д.О. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, J. Olney, P.T.P. Wong та інші. Так, смисл можна визначити як універсальний базовий механізм свідомості і поведінки людини, основу її особистості [2]. Смисл людини визначається як різновид життєвої задачі, спосіб упорядкування свідомості, інтерпретація світу і життя в цілому. Поняття «смысл» може розглядатися у трьох аспектах: онтологічному, феноменологічному та діяльнісному. Найважливішим з них виступає онтологічний, де смисл

розглядається в контексті життєвого світу та відношень суб'єкта [2]. Розуміння сутності смислів людини базується на принципі буттєвого опосередкування смислової реальності, що витікає із обумовленості смислу унікальним досвідом і біографією людини.

Ідея об'єднання індивідуально-психологічних та культурологічних чинників у процесі формування ціннісно-смислової свідомості особистості стверджується і Wong P.T.P. [5]. Зокрема, описуючи розроблену ним двофакторну модель розвитку смислової сфери, він визначає, що система особистісних смислів формується на перетині індивідуальних відмінностей та особистісних ресурсів, з одного боку, та культурних та контекстуальних впливів, з іншого. При цьому, контекстуальні впливи визначаються дослідником як конкретні соціально-психологічні умови, в яких перебуває особистість, і на тлі яких формуються її життєві смисли.

У даному контексті В.А. Лаврінченко [1] визначено поняття ціннісно-смислової свідомості особистості. На основі узагальнення теоретико-емпіричних даних ціннісно-смислової свідомості В.А. Лаврінченко [1] визначено як «вершинне», цілісне, інтегративне утворення особистості, що відображає основні вектори певним чином структурованого осмислення людиною власного «Я», оточуючої предметної та соціальної дійсності у вигляді смислових конструктів та наративів на основі інтегрування власного життєвого досвіду з урахуванням актуальних дискурсів соціального існування та контексту діяльності.

Смислова сфера людини достатньо динамічна, постійно змінюється протягом її життя. Важливий характер смислів для активного здійснення життєвого шляху підтверджується при втраті сенсу життя людиною, появі «екзистенційного вакууму» (за В. Франклом), в результаті якого людина опиняється в ситуації невизначеності. Цей феномен проявляється в апатії, пустоті і беззмістовності життя, може спричинити «ноогенний невроз». Неможливість подолання останнього виражається у алкоголізмі, депресії, девіантній поведінці, суїцидах, дезадаптованості та наркотичній залежності як спробі підмінити життєвий смисл наркотиком, віднайти у ньому сенс життя. Втрата сенсу життя виражається також у метапатології (за А. Маслоу), яка призводить до бажання смерті, почуття спустошеності, відчуження від інших людей та появи різних видів залежності, включаючи наркотичну. Дана залежність також може бути пов'язана з неадекватними смисловими настановами особистості як наслідком компенсації комплексу неповноцінності чи відображати неформованість індивідуального стилю життя людини (за А. Адлером); являти собою обмеження у процесі індивідуації та перешкоду у досягненні самості (за К.Г.Юнгом). Смислова сфера наркозалежного орієнтована на гедоністичний варіант життєдіяльності людини, що

детермінована двома афектами: задоволенням і стражданням, вся їх поведінка являє собою співвідношення цих переживань [4].

Людям з наркотичною залежністю властиві певні особливості смислової сфери, що виражаються у її структурних та змістовних характеристиках. У структурі смислів наркозалежних відмічається її загальна спрощеність, згорнутість, що сигналізує про певну втрату життєвих смислів. Особливо значимою виступає структурна розірваність та незв'язність смислів у наркоманів, нездатність вибудувати ієрархію смислової структури, що виражається у сприйнятті життя ними як низки не пов'язаних між собою ситуацій, котрі не об'єднані загальними цілями, переконаннями індивіда [3].

Серед змістовних характеристик смислової сфери даної категорії людей найяскравіше вираженими є замкнутість на собі, власному внутрішньому світі; вони надають великого значення задоволенням, характеризуються «прагненням до гострих відчуттів», що виражається у голоді по сенсорній стимуляції, яку їм забезпечує наркотик. Такі люди орієнтовані на звичні форми поведінки, не бажають їх змінювати. Внаслідок центрованості на собі і спрощеності смислової сфери наркозалежним властиве переважання слідування актуальним потребам, зосередження на їх негайному задоволенні, набутті психологічного комфорту, що виступає однією з найважливіших цінностей для них. Актуальні потреби таких людей визначають смисли конкретних дій, при цьому втрачається складний полімотивований характер їх вчинків та значно звужується часова перспектива смислової реальності (вони орієнтовані на отримання задоволення у конкретні моменти часу, але не здатні прогнозувати свою діяльність заздалегідь). Внаслідок виникнення наркотичної залежності відбуваються порушення смислової регуляції поведінки, що виражається у спонтанності, нездатності реалізувати смислові установки у реальній діяльності, прояві специфічних захисних механізмів у формі заперечення факту наркотичної залежності.

Основна увага в контексті здійснення психологічної корекційної роботи з даною категорією людей приділяється формуванню смислів життя у людей з наркотичною залежністю. З цією метою нами створена тренінгова програма, що базується на провідних принципах екзистенційно-гуманістичного підходу в психології. Вихідною ідеєю даної програми виступає положення про те, що кожна людина має всі сили у потенційному стані для подолання життєвих складнощів, формування життєвих смислів, їх втілення та самоактуалізації. Метою програми є формування смислової сфери особистості, зміна її структурних та змістовних компонентів та нове сприйняття меж власного Я, що виступатиме основою для вироблення нових мотивів, зміни процесів цілепокладання.

Формувальна програма складається з 13 занять, що об'єднані у чотири етапи роботи зі смисловою сферою клієнта.

Перший етап – «Розвиток самосвідомості клієнта» (3 заняття). Його мета – окреслити неповторний досвід людини, переживання своїх обмежень (наприклад, залежності), цінності власного Я і життя в теперішньому, орієнтованості на ситуацію «тут і тепер».

Другий етап «Культивування свободи відповідальності» (4 заняття) передбачає роботу з тими способами, які клієнт обирає для уникнення відповідальності; підтримання права клієнта на власний вибір, незалежність, відповідальність за життєві вчинки, прийняття власного способу життя, як шляху по досягненню певної мети.

На третьому етапі «Відкриття і створення сенсу» (4 заняття) здійснюється персональне осмислення життя, подолання беззмістовності існування, роботою з відношенням до життя, смерті та тривоги, демонструванням цінності клієнта для інших людей, як важливих смислоутворювальних мотивів життєдіяльності.

Четвертий етап корекційної роботи передбачає «Усвідомлення унікальності та ідентичності» клієнтом через визначення та підкреслення власних неповторних рис, відмежування свого Я від оточуючого світу, прийняття себе як цілісності і цінності. Даний етап має метою формування нових смислів та зміну мотиваційних орієнтацій клієнта. Передбачається два заняття та підсумкова діагностика.

Висновки. Одним із перспективних напрямків роботи по вирішенню психологічних проблем наркозалежних людей є формування нових життєвих смислів. Робота з даною сферою є важливою, оскільки смисл визначається як вища інтегративна основа особистості, що визначає цілепокладання суб'єкта, здійснення ним життєвого шляху.

Запропонована програма має на меті формування нових особистісних смислів, зміну сприйняття меж власного Я, що виступить основою для появи нових смислоутворювальних мотивів. Програма реалізується у чотирьох етапах, які передбачають тринадцять занять, і мають кінцевою метою формування нових смислів та зміну мотиваційної структури наркозалежних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лаврінченко В.А. Особливості впливу міжособистісної взаємодії в неформальних об'єднаннях на розвиток ціннісно-сислової свідомості підлітків. Психологія і особистість. 2019. № 1. С. 121–145.
2. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. М.: Смысл, 2003. 487с.
3. Filts O.O., Sedych K.V., Lavrinenko V.A., Mychailiv S.V. Deviations of patients with drug addiction value and meaning sphere functioning // Wiad Lek 2020. Is. 73 (4). P. 761–766. doi: 10.36740/WLek202004126
4. Olney J. Metaphors of Self: The Meaning of Autobiography. Princeton, Princeton University Press, 2017. 339 p.

5. Wong P.T.P. Toward a Dual-Systems Model of What Makes Life Worth Living. The human quest for meaning : theories, research, and applications / edited by Paul T.P. Wong, 2012. (Personality and clinical psychology series). P. 3–22.

Мамчур М. В.

магістрантка кафедри психології та соціальної роботи

Хмельницький інститут соціальних технологій

Університету «Україна»

м. Хмельницький, Україна

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ТА ЇЇ СТРУКТУРА

Присутність комунікативних навичок встановлення психологічного контакту, безконфліктно вести процес комунікації для вирішення професійних завдань, наявність комунікативної компетентності у майбутнього спеціаліста – важливі передумови для успішного виконання професійних обов'язків. Тому формування відповідної, а саме комунікативної компетентності є важливим і необхідним на етапах професійного становлення.

Звернемося до самого поняття «комунікативна компетентність». Так, наприклад, дане поняття детально аналізується в роботах Ю. Ємельянова. Він тлумачить названу категорію як засновану на знаннях та чуттєвому досвіді здатність особистості орієнтуватися в ситуаціях спілкування, вільно володіти вербальними і невербальними засобами спілкування, наголошуючи на тому, що така здатність передбачає соціально-психологічне навчання, тобто подальшу можливість навчатися спілкуванню. До прояву комунікативної компетентності автор також відносить уміння людини організувати так званий міжособистісний простір у процесі ініціативного й активного спілкування з людьми [3]. На думку Ю. Ємельянова, комунікативна компетентність завжди набувається в соціальному контексті. Основними факторами, що детермінують її розвиток, є життєвий досвід людини, її загальна ерудиція, мистецтво, спеціальні наукові методи [2].

Є. Руденський визначає комунікативну компетентність як систему внутрішніх ресурсів особистості, потрібних для ефективних комунікативних дій у широкому діапазоні ситуацій міжособистісної взаємодії. Ці ресурси включають: когнітивні можливості людини щодо сприймання, оцінювання та інтерпретації ситуацій; планування людиною її